

IV. ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПРАКТИК

Тетяна Бевз

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ: ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ

У статті здійснено аналіз ідентичностей в Україні і конфліктогенні фактори їх співіснування (політичні, релігійні, регіональні, етнічні, мовні тощо). Розглянута державна політика підтримки консолідації нації. Проаналізовано політику ідентичностей в умовах російсько-української війни, правові та інституційні засоби забезпечення миру.

Ключові слова: ідентичності, суперечності ідентичностей, консолідація нації, держава, механізми, політика держави, війна.

Tetyana Bevez. The state policy in the field of identities: the functioning mechanisms of consolidation of the nation.

The article analyses the identities in Ukraine and the conflict factors (political, religious, regional, ethnic, linguistic, etc.) of their coexistence. The state policy to support the consolidation of the nation is considered. The author analyses the identity policy in terms of the Russian - Ukrainian war, legal and institutional means of safeguarding the peace.

Key words: identities, contradictions of identities, consolidation of the nation, state, mechanisms, the state policy, war.

Упродовж останніх років у суспільстві і державі простежується поглиблення ідентифікаційних суперечностей, викликаних втратою осмисленої перспективи майбутнього, соціальним зубожінням, проявами конфронтації, конфліктами між владою і суспільством, війною і нетолерантністю. Для українського суспільства характерна «традиція конфлікту» (Р. Колінз). Суперечності ідентичностей проявляються у відмінностях духовно-

світоглядних та ціннісних орієнтаціях. Відбувається зіткнення інтересів і соціальних диспозицій, а також «криза спільного розуміння ідентичності» (С. Роккан). Ідентичність є чинником, що сприяє самоорганізації індивідів, об'єднаних належністю до однієї держави як сукупності «ми», що підтримує єдину систему смислів, переконань, уявлень про державу, свою країну, себе як членів спільноти. Політико-правове поле, яке об'єднало представників багатьох національностей, етнічних груп, релігій, робить завдання пошуку норм, цінностей і моральних кодів, що вишиковуються в систему громадських уявлень і забезпечують консолідацію громадян єдиної держави, особливо важливим.

Проблеми суперечностей ідентичностей України закорінені у її поліетнічності і полікультурності і зумовлені наявністю в українському ідентифікаційному просторі російської ідентичності та подвійної ідентичності етнічних українців на Сході і Півдні країни, а також тривалим засиллям російської і проросійської еліти в українському політикумі і ЗМІ.

Механізмами консолідації суспільства може виступати стабільне поліпшення економічної ситуації, зміцнення інститутів держави, реалізація особистої ініціативи в інтересах суспільства, розвиток місцевого самоврядування, посилення пропаганди, культура, історія, мова, національна ідея, історична пам'ять та інші. Політичні механізми виступають засобом реалізації державної політики. Вони об'єднують громадян навколо однієї мети (партії, громадські організації, церква, засоби масової інформації та комунікації), регламентують, регулюють і характеризують політичні, економічні, культурні інтереси громадян (законодавчі документи, державно-правові акти органів виконавчої влади), формують громадянську ідентичність, сприяють розвитку інституцій громадянського суспільства та консолідації нації.

Українська влада недостатньо уваги приділяє пошуку консолідуючих націю важелів, таких як національна ідея. На державному рівні неодноразово йшлося про відсутність національної ідеї, про те, що національна ідея не спрацювала. З іншого боку, наголошувалося, що основу «Стратегії національної безпеки України» мала складати національна ідея, тобто життєві орієнтири, що стали надбанням свідомості багатьох розвинутих держав – державність,

єдина політична нація, духовність, демократія, добробут [1]. За даними репрезентативного дослідження «Ставлення до національної ідеї в Україні» *40% респондентів не змогли відповісти на запитання, у чому полягає національна ідея України; 18% опитаних вважають, що в Україні немає національної ідеї, 12% українців розуміють національну ідею як єдність усіх регіонів України [2]. 6% респондентів визначили національну ідею як подолання бідності. Патріотизм і зростання національної самоідентифікації були національною ідеєю для 6% українців, натомість збереження незалежності та територіальної цілісності для 5% [2]. Культурно-історичне і мовне визначення національної ідеї підтримувало по 3% українців. Події 2013 – початку 2014 років суттєво змінили позицію українців щодо національної ідеї. Революція Гідності та боротьба за свободу України створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього [3].

У Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році» йшлося про те, що єдність і цілісність культурного простору – основа національної консолідації та соціально-економічного розвитку, і відзначалося, що культурна фрагментація виступає загрозою національній безпеці [4]. У риториці політиків, у документах політичних партій неодноразово йшлося про розкол країни на «дві України». Натомість, насправді йшлося про «двуликість внутрішньої політики, яка захочує до постійного роздвоєння: на Сході України потурає русифікації, на Заході – грає роль українізатора, на Сході береже пам'ятники Леніну, на Заході – благословляє пам'ятники Бандері» [5]. Аналізуючи офіційні документи щодо «розколотої країни», «двох Україн», «Заходу і Сходу», питань федералізації (з'їзд у Сєвєродонецьку), сепаратизму, децентралізації

* У період з 15 по 25 травня 2011 р. компанією Research& BrandingGroup було проведено дослідження громадської думки населення України щодо вивчення ставлення українців до національної ідеї. Збір інформації проводився методом особистого інтерв'ю у 24 областях України і АР Крим. Респондентів відбирали за квотною вибіркою, що репрезентує доросле населення країни за місцем проживання (область), статтю і віком. Обсяг вибіркової сукупності становив 2089 осіб. Очікувана середня помилка вибірки становить + -2,2%.

наведу два висловлювання, які розділяє один рік: «якщо продовжувати звинувачувати один одного, це шлях до розвалу країни навіть не на дві, а на три частини. І такі сценарії в нашій країні, на жаль, можливі» [6] (секретар РНБО, А. Ключев, грудень 2013 р.); «в цілому штучний поділ України за географічною, етнічною, мовною, конфесійною ознакою, нарешті, подолано, і цей поділ відходить у минуле. Україна ніколи не була такою об'єднаною, як зараз!» (Президент України, П. Порошенко, листопад, 2014) [7]. У офіційних документах і у виступах політиків неодноразово наголошувалося, що «єдність країни є для нас беззаперечною цінністю» [7]; «сто відсотків українців зараз за єдину державу, за єдину країну! Конституційна більшість українців бачить її унітарною країною, ніякої федерації!» [7]. Однак існування фейкових республік – «ДНР» і «ЛНР», а також територій, які підконтрольні українській владі вимагало правових механізмів визначення їх статусу.

Першим кроком у цьому напрямі був Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення консолідації громадян України та припинення громадянського протистояння в Донецькій та Луганській областях» від 13 квітня 2014 року, який лише у Преамбулі торкнувся ключового питання – консолідації нації: «з метою досягнення громадянської злагоди у суспільстві, недопущення кровопролиття, для забезпечення консолідації громадян України всіх національностей, задля єдності, цілісності території України, припинення посягань на суверенітет держави»[8].

Згідно з результатами опитування Соціологічної групи «Рейтинг»*, більше половини респондентів (58%) вважали, що за збройними протистояннями на Сході України стоять російські спецслужби, а половина (49%) вважали, що до цього має причетність оточення колишнього Президента В. Януковича [9]. Ще чверть покладала відповідальність на ПАРТІЮ РЕГІОНІВ (28%) та на місцевих олігархів (24%), кожен п'ятий (18%) вважав, що за цим стоять місцеві мешканці, невдоволені

* Опитано населення України від 18 років і старші. Вибірка репрезентативна за віком, статтю, регіонами і типом поселення. Вибіркова сукупність: 4000 респондентів. Особисте формалізоване інтерв'ю (face-to-face). Помилка репрезентативності дослідження: не більше 1,5%. Терміни проведення дослідження: 28 червня–10 липня 2014 р.

політикою нової влади, 15% – радикальні націоналістичні організації, 11% – західні спецслужби, 6% – українські спецслужби, за інший варіант – 4%, не визначилися із відповіддю – 11% [9]. На питання «Як би Ви оцінили сьогоденний стан відносин України та Росії» більшість (57%) вважають, що це війна, кожен п'ятий (19%) – політичний конфлікт, 8% – тимчасове непорозуміння, 6% – економічний конфлікт, 1% – інше, 9% – не визначилися щодо цього питання [9]. При цьому переважно як війну оцінюють сьогоденні відносини двох держав в усіх регіонах, крім Донбасу і Харкова – в цих регіонах стан відносин вважають політичним конфліктом.

Відокремлення Донбасу підтримують 11%, не підтримують – 81%, не визначилися із відповіддю – 8%. За останні 2 роки кількість прибічників відокремлення регіону зросла: з 2% у 2012 до 11% у 2014 [9]. Відокремлення Донбасу найбільше підтримують на самому Донбасі (37%), кожен десятий на Півдні, Харківщині, Галичині і Дніпрі, а також електорати ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, КПУ та Політичної партії «Сильна Україна».

На виконання Мінських угод Верховною Радою України було прийнято 16 вересня 2014 року «Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». Його прийняття мало неоднозначну реакцію у суспільстві, особливе несприйняття викликали пункти, які передбачали «недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності та покарання осіб – учасників подій на території Донецької, Луганської областей» (ст.3), а також легалізацію «загонів народної міліції» на цих територіях (ст.9) [10]. Перелік районів і населених пунктів, в яких запроваджувався особливий порядок місцевого самоврядування, був прийнятий Постановою Верховною Радою України від 17 березня 2015 р. [11]. Ще більшої гостроти і суперечності набула ситуація після внесення Президентом України у серпні 2015 р. проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)», в якому у пункті 18 зазначалося, що «Особливості здійснення місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей

визначаються окремим законом» [12]. Це положення трактували як «особливий статус» Донбасу й узаконення сепаратизму [13]. Проект викликав черговий конфлікт, а його прийняття Верховною Радою України 31 серпня 2015 р. призвело до сутичок між протестувальниками (насамперед, представники ВО «Свобода», Радикальної Партії Олега Ляшка Політичної партії «УКРОП») і правоохоронцями під парламентом із застосуванням зброї (бойової гранати), внаслідок чого одна людина загинула (в лікарнях померло ще дві), а понад 100 було поранено. Події цього кривавого дня назвали «черговою чорною сторінкою історії», «терористичним актом», «трагічними подіями», «кривавою провокацією». Оцінки дій влади були категоричними: «влада, бездарна і недолуга, обрала мову сили, замість мови аргументів»; «українська влада зробила серйозну помилку, вдавшись до дезінформації, щоб підтримувати суспільство в мобілізованому стані». І ще у цій кривавій бійні був епізод, який надзвичайно вразив французьких журналістів: «На той час, коли з-під парламенту вже всі розходилися, був момент, коли мітингувальники почали співати гімн. Нацгвардійці також почали співати, поклавши руку на серце. Два «ворожих» табори співали національний гімн, стоячи одні навпроти інших – і це вже після вибуху, який забрав життя трьох, після сутичок, у яких було покалічено більше сотні людей» [14].

Восени 2015 року тверджень про єдність держави стало значно менше, оскільки суперечності, які накопичилися у суспільстві, знову виступали роз'єднуючим чинником.

Позитивним моментом, на нашу думку, є те, що упродовж двох останніх років політики говорять про майбутнє України («наша політика має бути спрямована на те, щоб крок за кроком рухатися від країни Революції гідності до власне Країни Гідності» [7]; «внаслідок подій на Майдані з'явилася нова держава, усвідомлена ідентичність, невід'ємною частиною якої є європейськість, відданість цінностям та усвідомлення відповідальності за власне майбутнє» [15]), а не про її минуле чи сьогодення. Це важливий імпульс для стабільної, стійкої, демократичної української політичної спільноти [7], яка має бути головним чинником сталого розвитку. Потреба в загально-

національній консолідації, актуалізована програмою модернізації Української держави на 2010–2014 рр., підштовхувала уряд до необхідності пошуку нових шляхів єднання нації.

Упродовж усіх років Україна впевнено рухалася до євроінтеграції*. Кабінет Міністрів України прийняв рішення призупинити процес підготовки до укладення Угоди про асоціацію між Україною, Євросоюзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами [16]. Розпорядження не лише суперечило Закону України «Про Кабінет Міністрів України», а й порушувало права більшості українців на європейський вибір, який підтримувався переважною більшістю українського суспільства. Підтвердженням цього, певною мірою, були результати чергових виборів народних депутатів України 2012 року. Більше половини виборців віддали свої голоси за ті політичні партії, у програмах яких чітко визначено євроінтеграційний курс розвитку України [17]. Дії Кабінету Міністрів України спричинили до протестів, які переросли спочатку у Євромайдан, а після побиття студентів 30 листопада 2013 року у Революцію Гідності, під час якої загинуло понад сто громадян України, які були представниками різних національностей (серед перших – вірменин, грузин, білорус) («в цій борні пліч-о-пліч з українцями стояли і євреї, і вірмени, і росіяни, і представники інших націй»)[18];«доводиться платити велику ціну за свою європейську ідентичність і самостійність – високу ціну людських життів»)[19].(Принагідно зазначу, що державний орган – Національна експертна комісія з питань захисту суспільної моралі 18–21 лютого, коли влада перейшла всі межі моралі й закону, не прийняла жодного рішення, однак уже 27 лютого визнано Тараса Шевченка моральним авторитетом українського народу. З питанням моралі у державі і владі завжди були серйозні проблеми, політика і мораль сприймаються лише як антиподи). Учасники Революції Гідності зміцнили європейську і політичну ідентичність України, продемонструвавши світові відда-

* 5 грудня 1991 р. національна самоідентифікація України як європейської держави була задекларована у Зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу». Свого законодавчого закріплення європейський курс набув 2 липня 1993 р.

ність демократії, громадянську ідентичність і консолідацію нації. «Події Майдану засвідчили, що українська національна ідентичність великою мірою просунулася в тому напрямі, який називають політичною ідентичністю» [20].

В умовах російсько-української війни особливої ваги для консолідації нації набуває національна безпека і державна інформаційна політика. Керівництво держави затвердило нову «Доктрину інформаційної безпеки України» [21], яка мала б врахувати всі підходи щодо захисту інформаційного простору України в умовах війни. З метою спростування неправдивої та упередженої російської інформації про Україну за її межами Верховна Рада України схвалила звернення [22] до міжнародних і європейських інституцій журналістів та Міжнародного олімпійського комітету. Однак у реальності усі кроки і прийняті законодавчі акти демонстрували невідповідність механізму правового регулювання інформаційного простору сучасним реаліям та відсутність належної координації діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування. Порушення законодавства було виявлено у продукції друкованих ЗМІ, серед яких: газета «Я» популярний еженедельник»; газета «Итоги недели»; Всеукраїнський щотижневик газети «Хочу в СССР!»; газета «НОВОРОССИЯ»; газета «Вести»; газета «Блискавка»; газета «Взгляд выходной» та на сайтах: <http://www.novorossia.org> (містить інформацію, яка пропагувала війну, національну ворожнечу, зміну шляхом насильства територіальної цілісності України); <http://www.karpat.com.ua>, <http://www.kramola.info/> (містила пропаганду війни, національної ворожнечі, заклики до зміни шляхом насильства конституційного ладу, територіальної цілісності України); <http://vesti.ua/> (містила інформацію, що пропагувала війну, зміну шляхом насильства територіальної цілісності України); <http://www.e-news.in.ua/> (пропаганда зміни шляхом насильства територіальної цілісності України) [23]. Кількість кінопродукції російського виробництва у 2014 р. коливалася в межах: від 10,15% до 68,83% ефірного мовлення на добу залежно від телеканалу. Телеканал «Україна» за тиждень демонстрував 107,24 годин контенту російського виробництва, що становить 63,83% від загального ефірного часу за добу [24]. Не особливо змінилася ситуація і в 2015 році. Щоправда, 3 вересня 2015 року Верховна Рада України прийняла

закон, яким заборонила росіянам володіти і управляти українськими телеканалами та іншими ЗМІ.

Інформаційна війна Росії проти України підштовхувала політиків до проведення активної інформаційної політики держави, до захисту національних інтересів у сфері історії та національної пам'яті. У вересні 2014 року розпочалося громадське обговорення «Концепції державної цільової національно-культурної програми досліджень та популяризації історії на період до 2020 р.», яке за даними сайту Українського інституту національної пам'яті мало тривати аж 9 днів (до 19 вересня 2014 року). Натомість, Міністерство культури України визначило затвердження цієї «Концепції» серед першочергових завдань. Проте зреалізувати, тобто прийняти хоча б концепцію, досі не вдалося.

Серед важливих маркерів ідентичностей у Коаліційній Угоді (наприкінці листопада 2014 р. підписали 5 фракцій парламенту) визначили культурний простір, інформаційну політику та національну пам'ять [25], йшлося також про завершення декомунізації усіх сфер суспільного життя [25]. Українським інститутом національної пам'яті було розроблено чотири закони: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті»; «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років»; «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»; Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», які були підтримані урядом та схвалені парламентом. Значний інтерес і найзапекліші дискусії викликав останній з перелічених законів. Зокрема, у відкритому листі науковців та експертів-українознавців щодо «Антикомуністичного закону» [26] йшлося про те, що закони ухвалено без серйозних дебатів, без голосів тих, хто займає особливу позицію з цього питання, а багато депутатів взагалі відмовилися брати участь у голосуванні. А також наголошувалося, що «вплив цих законів на імідж та репутацію України в Європі та Північній Америці буде дуже негативним, також «ці закони дадуть підтримку тим, хто хоче послабити і розділити Україну» [26]. Вітчизні дослідники, експерти і політологи по-іншому відреагували

на прийнятті закони [27]. Ідентичність, пам'ять і історію досить часто називають чи «не головними причинами Майдану, анексії Криму чи війни на Донбасі» (А. Портнов).

Важливим кроком на шляху консолідації суспільства став указ Президент України від 24 березня 2015 р. «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни». Указ оприлюднено «з метою гідного вшанування подвигу українського народу, його видатного внеску в перемогу антигітлерівської коаліції в Другій світовій війні, висловлення поваги всім борцям проти нацизму, увічнення пам'яті про загиблих воїнів, жертв війни, військових злочинів, депортацій і злочинів проти людяності, скоєних у роки війни, посилення турботи про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху цього періоду, жертв нацистських переслідувань, затвердження наступності традицій воїнів-переможців нацизму і нинішніх захисників Вітчизни, консолідації суспільства навколо ідеї захисту України і у зв'язку зі святкуванням в 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом в Європі і 70-ї річниці закінчення Другої світової війни» [28]. Указом встановлювався в Україні День пам'яті та примирення, який відзначатимуть щороку 8 травня.

Серед державних інституцій, які здійснюють кроки для уникнення суперечностей ідентичностей у питанні національної пам'яті і історії, були: Інформаційно-аналітичний центр РНБО України та Український інститут національної пам'яті, які долучилися до створення проекту «ЛІКБЕЗ. ІСТОРИЧНИЙ ФРОНТ». Метою якого було інформування всіх зацікавлених – жителів України, Росії чи інших країн світу про ключові суперечки з приводу того «що таке Україна», «що таке історія України» і що таке «територія України». Організатори сайту розміщували основні міфи і давали відповідь, засновану на фактах і документах. Читач мав змогу самостійно робити з цього висновки і використовувати отриману інформацію так, як йому заманеться. Завдання – не нав'язати якусь ідею, а надавати інформацію. Учасники проекту Є. Сверстюк, В. В'ятрович, К.Галушко та інші відомі дослідники під час Форуму видавців у Львові у 2014 р. обговорили місію істориків в інформаційному протистоянні, зацентували увагу на значенні

«ленінопаду» на Сході України для перемоги у війні з Росією, вирішували, як через Інтернет зробити доступними архіви КГБ.

З іншого боку, на українському інформаційному фронті працював неурядовий проект «Информационное Сопротивление» («Інформаційний Спротив») (далі – «ІС»), неурядової організації «Центр військово-політичних досліджень» (м. Київ), розпочав роботу 2 березня 2014 року з часу вторгнення Росії до Криму. Головним завданням «ІС» визначено протидію в інформаційному полі зовнішнім загрозам, що виникають для України в основних сферах: військовій, економічній та енергетичній, а також у сфері інформаційної безпеки. А також Наукове гуманітарне товариство започаткувало сайт «ІСТОРИЧНИЙ ОПП, або ЯК УТВОРИЛАСЯ УКРАЇНА», метою якого було створення багатомовного інтернет-сайту, який би містив основний необхідний (достатній) обсяг інформації про історію України, формування української ідентичності країни, держави та народу, витоки та перебіг українсько-російських конфліктів. Ці проекти у межах своїх можливостей намагалися виконувати ті завдання, якими в умовах війни мали перейматися державні інституції, зокрема, Міністерство інформаційної політики України та Міністерство культури і спорту України.

Наразі наголосимо, що на початку 2015 року для окреслення стратегічних пріоритетів розвитку держави був виданий Указ Президента України № 5/2014 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Щодо сфери культури, консолідації нації та стирання суперечностей ідентичностей серед пріоритетних векторів розвитку України був визначений вектор гордості, тобто забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт [3]. Культура визначалася «найпершою гарантією єдності України», «зброєю у протистоянні спробам розмивання національної ідентичності» [29].

На основі Коаліційної Угоди Постановою Верховної Ради України № 28-VIII від 11 грудня 2014 р. була затверджена Програма діяльності Кабінету Міністрів України, у якій міститься розділ 9 «Нова культурна політика». З 14 пунктів, зазначених у Коаліційній Угоді, до «Нової культурної політики» увійшли три: розроблення та реалізація «Стратегії української

гуманітарної політики» (2015 рік); розроблення та сприяння прийняттю Закону України «Про національний культурний продукт» (2015 рік); залучення нових джерел фінансування культури (2015–2016 роки).

У плані дій уряду було передбачено, що до 30 вересня Міністерство культури України мало розробити і передати до Кабінету Міністрів України «Стратегію культурної політики України», до 30 листопада разом з іншими відомствами розробити «Стратегію української гуманітарної політики», однак заявлені стратегії й досі залишаються декларацією. Актуальним залишається запровадження елементів освітньої політики з формування толерантності, розвитку міжкультурного діалогу, патріотичного виховання, організації та проведення міжрегіональних обмінів, що сприятиме підвищенню рівня обізнаності суспільства (насамперед дітей) з національними традиціями народів України, культурному обміну та взаємозбагаченню культур [30].

У законопроекті «Концепція інформаційної безпеки України» йдеться про формування в інформаційному просторі української ідентичності як невід'ємної складової сталого суспільно-політичного дискурсу та сприяння розвитку в національному інформаційному просторі контенту, який підтримує збереження і захист загальнолюдських цінностей, інтелектуальний, духовний і культурний розвиток українського народу [31]. На думку експерта ОБСЄ, зміст принципів є легітимним, однак наголос на національній ідентичності вказує на те, що вони можуть тлумачитися як такі, що обмежують іноземний контент, права іноземних суб'єктів або представників меншин в медійному просторі України, а також нав'язують певну інтерпретацію української ідентичності. Положення, які забороняють дискредитацію органів влади, викликають занепокоєння, оскільки вони можуть мати негативний вплив та обмежувати можливості засобів масової інформації виконувати контрольну функцію [32]. Зазначений законопроект станом на 1 грудня 2015 року не був прийнятий.

Ідентифікаційні маркери, які роз'єднують або навіть розколюють українське суспільство (євроінтеграція, НАТО, ОУН-УПА, Голодомор, державна мова), є конфліктами цінностей, які

торкаються чуттєвих та емоційних елементів свідомості. Значні суперечності викликали і питання: «утвердження української мови як єдиної державної», «надання російській мові статусу регіональної в окремих регіонах», «державна політика формування національної ідентичності на уроках Крут, Голодомору та інших трагічних подій національної історії України» розглядали як каталізатор розколу. За президентства В. Ющенка максимального рівня роз'єднання суспільства досягло після присвоєння Р. Шухевичу званням Героя України. Не менше загострення викликало і законодавче визнання воїнів ОУН-УПА стороною, що воювала за незалежність України, надання пільг героям війни та створення в Україні Музею радянської окупації.

Революція Гідності частково змінила вектор об'єднувачих і роз'єднувачих факторів українського суспільства, визначивши позитивними об'єднувачими факторами в усіх регіонах України реальну боротьбу з корупцією у державній владі (особливо у вищих її ешелонах) з показовими судами над корупціонерами; відновлення повної незалежності Конституційного Суду України та безумовне підкорення його рішенням усіх найвищих посадових осіб держави. Головними чинниками, що можуть роз'єднати українців, були визнані корумпованість влади (29%)*, дії олігархів (29%), дії Росії на роз'єднання України (25%), маніпуляція інформацією через ЗМІ (24%), розділення українців методом політичної агітації (20%) [33].

Президент озвучив антикорупційний пакт між суспільством та владою: «чиновники не беруть, а люди не дають», однак жодна зі сторін цього пакту поки що не дотримується [34]. Водночас варто

* Дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» з 25 грудня 2014 року по 15 січня 2015 року на замовлення Міжнародного центру перспективних досліджень в 11 регіонах України. Всього опитано 4413 респондентів (по 400 в усіх регіонах України, на Закарпатті та Буковині – 401, в Центрі – 402, на Поліссі – 410). Опитування в Луганській області та анексованому Криму не проводилося. В опитуванні застосовувалася квотна вибірка, яка за областями, типами поселень, віком та статтю репрезентує населення виділених регіонів України віком від 18 років. Максимальна похибка вибірки по кожному регіону не перевищує 5,0%.

значити, що дещо раніше наголошувалося, що «ми всі разом стали єдиним організмом, котрий може встояти перед будь-якими політичними маніпуляціями зсередини і тиском ззовні» [34].

Актуальності на державному рівні набули питання примирення українців. Це підтверджують і соціологічні дані: 57% населення вважало актуальним проведення державної політики з примирення українців, причому більшість населення нічого не знає про існування державних програм, спрямованих на об'єднання України (56%) [35].

З іншого боку, необхідно враховувати, що на ідентичності громадян України мали вплив зовнішні чинники, певною мірою діяли навіть сформовані стратегії, які працювали на нівелювання ідентичностей українців. Серед таких стратегій були, насамперед, концепція «русский мир», третій Рим, євразійство. Метою їх було створити нові кордони ідентичності «своїї» – «чужі» і закласти нові цінності, спільні для різних народів і культур. Загалом, можна стверджувати, що на сьогодні ці стратегії зазнали поразки, ймовірно, через конкуренцію між собою, певну розмитість концепцій, відсутність дієвих місцевих апологетів. Провал Новоросії пов'язують з прорахунками у формуванні нових ідентичностей на території Південного Сходу [36].

З іншого боку, діяли стратегії, спрямовані на посилення існуючих ідентичностей, зокрема: радянської (США і НАТО – вороги, діди воювали), російської (город-герой Севастополь, Росія – велика держава), і української (як не дивно) (Бандера і УПА – герої, Україна – національна держава). Робота з колективною ідентичністю певної групи мала важливі наслідки в інформаційній війні, оскільки саме ідентичність визначала сприйняття і довіру до інформації [36].

На основі аналізу правового забезпечення щодо запобігання попередження конфліктності й функціонування механізмів консолідації нації зазначимо, що питання консолідації нації є цілісним, і тому дієвість окремих механізмів не розв'язує проблему потрібний в цілому – необхідний комплекс політичних, економічних і соціальних перетворень для того, щоб і політична еліта, і суспільство почали розуміти необхідність консолідації.

Політика держави у сфері консолідації нації і подоланні суперечностей ідентичностей була ситуативною, спонтанною і фрагментарною; не мала системного характеру; політична риторика мала маніпулятивний характер; концепції, стратегії, програми, які розроблялися, здебільшого не затверджувалися, а якщо й затверджувалися – не реалізовувалися. Декларуючи в офіційних державних документах ідеї консолідації нації, формування громадянської ідентичності, на практиці органи влади ці ідеї ігнорували.

«Пусковими механізмами», які активізували («розморозували») конфлікти на ґрунті зіткнення ідентичностей як у локальному (регіональному) соціумі, так і в масштабах усієї нації, виступали мовний фактор, спільна історична пам'ять народу як головна ціннісно-смилова константа, національно-ідентифікаційний розкол країни на «дві України».

Серед напрямів державної політики щодо консолідації української нації варто виділити такі: утвердження демократичних цінностей як основи для консолідації нації; цінності громадян України: регіональний зріз (регіональні особливості); «Революція Гідності» як вияв конфлікту цінностей/ідентичностей; російсько-українська війна як війна цінностей/ідентичностей.

Консолідація української нації можлива через формування загальнонаціональної ідентичності громадян України. Творення єдиної ідентичності українських громадян є передумовою становлення політичної нації. Суспільна консолідація в Україні здатна утвердитися під впливом зовнішнього тиску, держава повинна стати взірцем суспільної консолідації, дбати про гармонізацію й створення оптимальних умов для плідної співпраці.

Перешкодами для згуртування українського суспільства і далі залишаються соціально-економічна поляризація, фінансові випробування і колосальні матеріальні витрати, недовіра до органів влади з боку громадян, зовнішні ризики. Досягнення миру, врегулювання політичної кризи, стабілізація економічної ситуації та єдність держави повинні бути головними умовами консолідації нації, здолання суперечностей ідентичностей, сили та незалежності – як стверджують офіційні документи і як вимагають/потребують громадяни України.

Законодавча база щодо правового забезпечення запобігання конфліктності й функціонування механізмів консолідації нації потребує подолання внутрішніх суперечностей та негативних стереотипів.

Важливим механізмом формування громадянської ідентичності і консолідації нації виступають суспільні медіа як гарантія надання громадянам правдивої інформації та забезпечення обміну думками, про яку повинна потурбуватися держава.

Проблеми сучасної України пов'язані, у першу чергу, з припиненням кровопролиття, переходом до мирного співіснування, відновленням цілісності території, пошуком свого місця у нових умовах, набуттям громадянської, політичної і культурної ідентичності. А об'єднаний потенціал української культури має стати потужним чинником національної ідентичності та єдності.

1. Голова парламентського Комітету з питань національної безпеки і оборони А. Кінах звернувся до Президента України В. Ющенко з листом. 26.10.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/8370.html>

2. 40% українців не знають, у чому національна ідея України. 16.06.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?40_ukrayintsiv_ne_znayut_u_chomu_natsionalna_ideya_ukrayini&objectId=1131578

3. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

4. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – С.173.

5. Павличко Д. Українська національна ідея (Уривки) (Інаугураційна лекція почесного доктора Києво-Могилянської Академії, виголошена 1 вересня 2002 року) // Молодь України. – 2002 р. – 12 вересня.

6. Ключев: відсутність діалогу призведе до розвалу країни «не на дві, а на три частини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radio-svoboda.org/content/article/25206211.html>

7. Позачергове послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». 27.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/pozachergove-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-rad-34118>

8. Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення консолідації громадян України та припинення громадянського протистояння в Донецькій та Луганській областях» від 13 квітня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/399/2014>

9. Ставлення до ситуації на Сході України. 22.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/otno-shenie_k_situacii_na_vostoce_ukrainy.html

10. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1680-VII>

11. Постанова Верховною Радою України «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування» від 17 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/252-VIII>

12. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812

13. Свободівці, радикали та «УКРОП» протестують перед ВР проти ухвалення змін до Конституції України в частині децентралізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/286977.html>

14. Інтерв'ю з Полем Гого та Антуаном Делоне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/33004-33004>

15. Петро Порошенко зустрівся з французьким філософом та публіцистом Бернаром-Анрі Леві. 06.08.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/petro-poroshenko-zustrivsvya-z-fran-cuzkim-filosofom-ta-public-33402>

16. Україна призупиняє підготовку до укладення Угоди про асоціацію з ЄС – Кабмін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/854476-ukrajina-prizupinyae-pidgotovku-do-ukladennya-ugodi-pro-asot-siatsiyu-z-es-kabmin.html>

17. Рішення Кабміну призупинити євроінтеграцію вже оскаржили в суді. 21.11. 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/854839-rishennya-kabminu-prizupiniti-evrointeg-ratsiyu-vje-oskarjili-v-sudi.html>

18. Звернення Голови Верховної Ради України Володимира Гройсмана з нагоди Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту. 24.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/news/Novyny/102521.html>

19. Виступ Президента на спільному засіданні Сейму та Сенату Республіки Польща. 17.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-na-splnomu-zasidanni-sejmu-ta-senatu-resp-34397>

20. Цит. за: Фурса К. Україна отримала шанс на політичну ідентичність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mymedia.org.ua/articles/shmzh/ukra_na_otrimala_shans_na_pol_tichnu_dentichn_st.html

21. Про Доктрину інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comin.kmu.gov.ua/>

22. Про Звернення Верховної Ради України до Міжнародної Федерації Журналістів, Європейської Федерації Журналістів, Асоціації Європейських Журналістів, Міжнародної організації «Репортери без кордонів», Міжнародного олімпійського комітету щодо інформаційно-психологічної агресії, що здійснюється засобами масової інформації Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України № 1332-VII від 17.06.2014 р. // Голос України. – 2014. – 24 червня.

23. Звіт про роботу Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі у 2014 році та основні завдання на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moral.gov.ua/solutions/945/>

24. Інформаційна довідка щодо моніторингу, проведеного активістами Громадянського руху «Відсіч» у рамках кампанії «Бойкот російського кіно», 10 українських телеканалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moral.gov.ua/upload/85-24-12-14.pdf>

25. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>

26. Відкритий лист науковців та експертів-українознавців щодо так званого «Антикомуністичного закону» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/articles/vidkrytyy-lyst-naukovtsiv-ta-ekspertiv-ukrayinoznavsiv-shchodo-tak-zvanoho#sthash.J48sAf8Y.dpuf>

27. Див. детальн.: Кулик В. Про неякісні закони та нечутливих критиків [Електронний ресурс] / В. Кулик. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-neyakisni-zakony-ta-nechutlyvykh-krytykiv>; Портнов А. Про декомунізацію, ідентичність та історичні закони дещо інакше [Електронний ресурс] / В. Портнов. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-dekomunizatsiyu-identychnist-ta-istorychni-zakony-deshcho-inakshe#sthash.zvTcLcmi.dpuf>; Хилюк С. Оцінювати та/або карати: юридичний коментар до «антикомуністичного» законопроекту [Електронний ресурс] / С. Хилюк. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/articles/otsynuvaty-taabo-karaty-yurydychnyy-komentar-do-antykomyunistychnoho-zakonproiektu#sthash.g7p1oOAP.dpuf>; Яворський В. Аналіз закону про заборону комуністичних символів [Електронний ресурс] / Яворський В. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1430493970>

28. Указ Президента України «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/1692015-18657>

29. Президент вручив Шевченківські премії: Культура стане зброєю для перемоги та інструментом реформ. 09.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-vruchiv-shevchenkivski-premiyi-kultura-stane-zbroiy-34896>

30. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.

31. Проект Концепції інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mip.gov.ua/done_img/d/30-project_08_06_15.pdf

32. Правовий аналіз проекту концепції інформаційної безпеки України. Підготовлено професором Таллінської школи права Таллінського технічного університету, незалежним експертом в галузі права та комунікацій д-ром Катрін Найман-Меткалф за дорученням Бюро Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ. Липень 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/fom/175046?download=true>

33. Що об'єднує та роз'єднує українців – опитування громадської думки України. 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/sho-obednue-ta-rozednue-.htm>

34. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році. 04.06.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412>

35. Започаткування Національного діалогу «Пошук спільних цінностей та спільного бачення майбутнього України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndialog.org.ua/zapochatkuvannya-gromadskogo-natsionalnogo-dialogu---poshuk-spilnykh-tsinnostey-ta-spilnogo-bachennya-maybutnogo-ukrayiny>

36. Андрей Петровский. Стратегия информационного контрнаступления Украины. 29.01. 2015// POLITICA-UA.COM [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://politica-ua.com/strategiyainformacionogo-kontrnastupleniya-ukrainy/>).